

UDK 81:316.7
Izvorni znanstveni članak
Primljen 21. 12. 2011.
Prihvaćen 13. 3. 2012.

BRANKA BARIĆ

Medulinska 24
HR-10 000 Zagreb
brankabaric@hotmail.com

RAZUMLJIVOST KAO KRITERIJ PRI UTVRĐIVANJU JEZIČNOGA IDENTITETA

O različitim aspektima identiteta čovjek oduvijek traga pronalazeći smisao i objašnjenja za sebi bitna životna pitanja. Tako je i jezični identitet kao nositelj kulturnih i društvenih vrijednosti jedno od pitanja koje uvijek nanovo pokreće rasprave. Granice univerzalno primjenjive klasifikacije broja jezika nema jer se ona kreće između modela jedinstvenoga identiteta, kroz svoje osnovne oblike – tipološki, rodoslovni i vrijednosni, do složenoga identiteta koji obuhvaća i najmanje razlike dvaju jezika.

Okosnicu rada čini kriterij razumljivosti koji je u novije vrijeme u jezikoslovlju primjenjivan osobito na hrvatskom i srpskom jeziku čime se želi dokazati da je visok stupanj razumljivosti temeljni dokaz o postojanju jednoga jezika, srpskohrvatskoga. Da bi se osporila ta tvrdnja, provedeno je istraživanje o razumijevanju srpskoga jezika na populaciji hrvatskih srednjoškolaca. Naglasak je ponuđenih pitanja stavljen na leksičku razinu jer je leksik instrumentarij svakoga jezika. Rezultati su pokazali slabo poznavanje značenja leksema srpskoga jezika, ali izrazito veliko prepoznavanje leksema koji ne ulaze i ne čine hrvatski leksički korpus.

Ključne riječi: identitet, jezični identitet, kriterij razumljivosti

1. O identitetu

Riječ *identitet* postala je vrlo popularna riječ posljednjih dvadesetak godina prošloga stoljeća. Zahvaljujući novomu buđenju nacionalne svijesti

naroda na prostorima bivše jugoslavenske države revitalizirana su u Hrvatskoj sva ona pitanja koja su godinama u socijalizmu bila potiskivana i/ili zabranjivana. Spletom novih društveno-političkih prilika često se spominje pitanje identiteta u političkom diskursu, ali i u svakodnevnom razgovoru. Tako o identitetu govore mladi, političari, sociolozi i jezikoslovci i svi oni koji misle o identitetu na razini osobe, kolektiva, nacije ili globalno. Riječ je o vrlo kompleksnom dinamičnom fenomenu koji se može različito tumačiti s brojnih aspekata raznih znanosti.

Pojam identiteta ukorijenjen je u srednjovjekovnoj latinskoj riječi *identicus*, što znači 'istovjetan'. Pojmom *identicus* određivalo se općenito razlikovanje pojma *sličan* i potpuna suprotnost u odnosu na pojam *različit*. "Tako se došlo do onoga što zapravo čini suštinu identiteta – biti različit od drugih (poseban), što bi ujedno bila najjednostavnija definicija identiteta" (Skoko 2009: 16). Južnič (1993: 5) tumači identitet kao "osjećaj i sidrište čovjekove egzistencije, pripadanja, ukorijenjenosti".¹

Identitet je imaginarno konstruirana kategorija. On se u svakodnevnom životu ne poima jednoznačno jer je njegova primjena vrlo široka na različitim razinama (individualna i grupna) i u različitim kontekstima, te je izmjenjiva kategorija u vremenu i prostoru. "Ljudi stvaraju svoj identitet pod različitim stupnjevima pritisaka, pobuda i slobode. Identiteti su izmišljena sebstva: oni su to što mislimo da jesmo i što bismo željeli biti" (Huntington 2007: 33). Huntington (2007: 32) tvrdi da "identitet je osjećaj pojedinca ili skupine o sebi; to je proizvod samosvijesti da ja ili mi kao entitet posjedujemo neke kvalitete po kojima se ja razlikujem od tebe i mi od vas".

Prema Huntingtonu (2007: 37) postoje osnovni izvori identiteta. To su pripisivi², kulturni, ekonomski, politički, društveni i teritorijalni. Autor tvrdi da iz svakoga navedenoga izvora identiteta izlazi neograničen broj drugih koji se mijenjaju, sukobljavaju i usklađuju ovisno o pojedincu i njegovoj interakciji s drugima u zajednici. Svojstvo višestrukosti identiteta, osim pripisivoga, omogućuje pojedincu priklanjanje onoj vrijednosti koja mu u danom trenutku stvara poželjnu i ispravnu sliku o sebi. Time započinje stvarati zajedničke obrasce mišljenja, osjećanja i djelovanja uz rituale, norme, simbole i jezik izgrađujući tako krajnju vrijednost – civilizaciju, u smislu najvišega stupnja razvoja duhovne i materijalne kulture. Jezik se pritom nameće kulturi kao sredstvo kojim se izražava kultura, ali se i svaka kultura temelji na svojem jezičnom izričaju. Zajednička međuovisnost kulture i jezika sadržava

¹ "(...)...občutenje in sidrišče človekovega obstajanja, pripadanja, ukorenjenosti"

² Pripisivi se identitet odnosi na individualne razlike koje pojedinac posjeduje ne svojom voljom, kao što su spol, rasa, životna dob, preci, etnička pripadnost i sl.

točno određene specifičnosti koje se očituju u jezičnom identitetu nasuprot drugim kulturama i jezicima, odnosno drugim jezičnim identitetima.

Povezivanje jezika s identitetom vidljivo je još u antičkoj Grčkoj, dakle puno prije buđenja nacionalnih osjećaja i stvaranja nacionalnih država u Europi (Škiljan 2002) jer se jezikom prenose ljudsko znanje i tradicije te se njime jamči kulturni identitet, i to u elementima koji su realizirani jezičnom djelatnošću.

2. O jezičnom identitetu

Jezikoslovcima je teško utvrditi kriterije koji određuju jezični identitet. Jednoznačnoga odgovora nema. Činjenica je da jezik nije isključivo lingvističko pitanje jer se on promatra na razini odnosa pojedinca i nacije te zavičaja i svijeta. Zato su uz lingvističke kriterije prijeko potrebni i socijalni. Socijalni se kriteriji očituju u govornika jezika čiji je identitet u pitanju, u njihovu poistovjećivanju vlastite nacije s jezikom (što je karakteristično za moderna društva), postojanju jezičnoga standarda te priznanju jezika u međunarodnoj zajednici na lingvističkoj i političkoj razini.

Kada se govori o jezičnom identitetu, ne treba ga promatrati kao kulturnu danost. Katičić smatra da “jezični identitet ima više vidova i da upravo njihova različitost i čini bogatstvo jezične pojave” (Katičić 1992: 37). Prema njemu tri su glavna kriterija po kojima se može odrediti jezični identitet: tipološki, rodoslovni i vrijednosni. Iz njih se samovoljno mogu izvesti i ostali. Tipološki se kriterij odnosi na jezičnu strukturu kojom se jedan jezik razlikuje od drugih jezika, a rodoslovni otkriva mjesto srodnih jezika u rodoslovnom stablu. Vrijednosni je kriterij subjektivan, nimalo nevažan, ali osporavan jer se odnosi na govornikov doživljaj svoga jezika. Takva konstrukcija jezičnoga identiteta nije univerzalno primjenjiva na sve jezike jer osim onih jezika koji odgovaraju na sva tri kriterija kao jedan entitet (npr. mađarski) postoje i oni kod kojih je dvojbeno je li riječ o jednom ili dvama ili više jezika (npr. kineski).

Tako Kapović (2010), proširivši Katičićevu podjelu, navodi uz osnovne kriterije – strukturalni kriterij, genetski kriterij i identifikacijski kriterij – još dva: kriterij standardizacije i kriterij međusobne razumljivosti. Kriterij standardizacije razumijeva da se jezici doživljavaju ozbiljnije u današnjoj Europi³ ako “imaju svoje standardne varijante i, uz to, po prilici i državu i službeni status” (Kapović 2010: 137). Zadnji je kriterij naoko samorazumljiv, ali o njemu nešto više u idućem poglavlju.

³ Iz percepcije konteksta Europske unije.

3. Kriterij razumljivosti

Kriterij razumljivosti i sličnosti jedan je od glavnih jezikoslovnih dokaza za istost hrvatskoga i srpskoga jezika koji je uspio podijeliti jezikoslovnu javnost na one koji smatraju da je taj kriterij relevantno mjerilo za razgraničavanje jezika i one koji tako ne misle (Grčević 2002, Pranjковиć 2004). Jezikoslovci⁴ koji smatraju da je on relevantno mjerilo polaze od osnovne definicije jezika prema kojoj je jezik sredstvo za sporazumijevanje, a sporazumijevanje se temelji na razumljivosti. Tom je analogijom razumijevanje kriterij jezičnoga razgraničavanja. U određivanju o kolikom je stupnju razumijevanja riječ da bi se moglo govoriti o podudaranju dvaju varijeteta, jezikoslovci su izgradili metodologiju. Da bi kriterij razumljivosti učinili vjerodostojnijim kriterijem, uveli su stupnjeve jezične distancije na osnovi količine identičnosti koja se podudara s razumljivošću, a to je mala, srednja i velika. Kako bi taj kriterij imao znanstvenu težinu, uvedena je metoda mjerenja razumljivosti tako da se govornicima nekoga idioma ponudi tekst s pitanjima na koja moraju odgovoriti. Stupanj se razumljivosti mjeri pomoću točno odgovorenenih pitanja. Rezultat se mjeri za to predviđenom mjernom skalom prema kojoj visok stupanj razumljivosti iznosi 75 % – 85 %⁵ i za rezultat u okviru toga raspona može se reći da se varijeteti svrstavaju u jedan te isti jezik (Kordić 2010).

Da kriterij razumljivosti nije najbolji kriterij pri utvrđivanju onoga što jezik jest i onoga što jezik nije, tvrdi druga strana lingvista. Oni smatraju da kriterij razumijevanja nema u sebi znanstvenu utemeljenost, ponajprije zato što je kriterij razumijevanja sociolingvistički pojam. Mišljenje da se odbacivanjem političkoga konteksta lako može odrediti je li riječ o jednom jeziku ili o nekoliko jezika (usp. Kordić 2010) isključuje subjekte jezika i njihove svjetonazore bez kojih jezik ne bi ni postojao. Ne valja jezik promatrati izolirano jer on ne funkcionira unutar granica. Tomu u prilog Crystal u *The Cambridge Encyclopedia of Language* spominje da je čest slučaj dviju varijanata koje su međusobno razumljive, ali su zbog političkih ili povijesnih razloga opisane kao različiti jezici. Iz toga je vidljivo da je nemoguće isključiti nelingvističke kriterije. Nadalje kaže da “u tim slučajevima, politički i lingvistički identiteti spajaju. A tu su i mnogi drugi slični slučajevi u kojima politički, etnički, vjerski, književni ili drugi identiteti prisiljavaju na podjelu gdje lingvistički postoji relativno mala razlika”⁶ (Crystal 1998: 286).

⁴ Mićanović (2006) i Kordić (2010) navode više inozemnih jezikoslovaca s takvim stajalištima, npr. Pohl 1996, Ammon 2005, Hudson (1990).

⁵ O tome kako su istraživači došli do toga postotka više u knjizi Kordić 2010.

⁶ “(...) in such cases political and linguistic identity merge and there are many other similar cases where political, ethnic, religious, literary, or other identities force a division where linguistically there is relatively little difference.”

Kada se promatra hrvatski i srpski jezik u kontekstu, naoko se može zaključiti da se Hrvati i Srbi međusobno razumiju. Hrvati mogu čitati srpske knjige, gledati srpske filmove, slušati srpsku glazbu i obratno. Za komunikaciju je razina razumijevanja prilično visoka. Međutim, postoje određene razlike.

Očito je postojanje razlika u jezičnoj strukturi, nimalo sporednih na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj te osobito na leksičkoj razini. “Gramatici pripada ono što jedan jezik mora izraziti (...), a leksiku ono što može izraziti” (Granić 2009: 60). Skup pravila nekoga jezika u obliku gramatike omogućuje realizaciju leksičkih jedinica. “Jezik u svom leksiku čuva ostatke prošlih konceptualizacija svijeta kao i tragove dodira s drugim kulturama i drugim konceptualizacijama dijelom istih svjetova. To se odnosi na leksik, ali i na jezičnu strukturu čiji tipološki profil zna biti pomaknut u smjeru drugoga jezika (Gvozdanović 2010: 40). Spomenute razlike pokazuju da nije riječ o istom jeziku, nego o dvama vrlo sličnim. A isto i slično nisu sinonimni pojmovi.

“Razumljivost se kao kriterij za utvrđivanje jezične istosti (...) zaista može činiti vrlo jakim argumentom pogotovo što se može provjeriti mjerenjem (Tafrá i Košutar 2008: 191). Iako se matematički može odrediti stupanj razumljivosti, postoji mnogo pristupa u istraživanju s obzirom i na izbor ispitanika i na izbor anketnoga materijala tako da se s tim kriterijem može manipulirati ovisno o tome što se želi postići. Primjerice, ispituju li se starije generacije, bit će veća razumljivost jer je jasno da je veći stupanj razumijevanja bio u vrijeme dijeljenja istoga komunikacijskoga prostora te da stariji nemaju problema s razumijevanjem, ali je pretpostavka da se razumijevanje s vremenom smanjilo. Kriterij razumljivosti na prvi je pogled jasan, ali je zapravo neodređen, nedorečen te nedovoljno precizan kriterij i nikako ne može biti jedini pogotovo ako se uzme da postoji mnogo primjera koji pokazuju da se govornici jednoga jezika ne razumiju (npr. kajkavac i čakavac), a da se govornici dvaju jezika razumiju (npr. Bugarin i Makedonac). Stoga se samo načelno može reći “ako se govornici dvaju varijeteta međusobno ne razumiju, tada su oni govornici različitih jezika, a ako se razumiju, tada su govornici jednog jezika, ili govornici dvaju dijalekata istog jezika” (Mićanović 2006: 57).

Posebno je pitanje dvojezičnosti. Govornici hrvatskoga jezika koji su se obrazovali u bivšoj državi na srpskohrvatskom jeziku mogu se bez imalo problema služiti obama jezicima na razini razumijevanja, što nije slučaj s novim naraštajima. Dugogodišnje isprepletanje hrvatskoga i srpskoga u zajedničkom prostoru tadašnjim govornicima ostavilo je u naslijeđe sposobnost razlikovanja što je hrvatsko, a što srpsko. Međutim, novi naraštaji danas, neopterećeni bremenom prošlosti hrvatskoga jezika, uglavnom prepoznaju elemente koji nisu sastavnica hrvatskoga jezika, nevažno čiji bili.

Možemo se zapitati kako objasniti kriterij razumljivosti kada govornik hrvatskoga jezika čuje razgovor na srpskom jeziku. On će odmah znati unatoč razumijevanju smisla razgovora da to nije njegov jezik i da je drugačiji od njegova. Spoznaja o vlastitom jeziku nasuprot kojemu stoji tuđi, strani jezik ulazi u sociolingvističko područje pa je očito da se radi o različitim jezicima i kao sustavima i kao standardima, kao zasebnim entitetima. Zapravo nema se smisla opirati volji naroda koji ima pravo zvati svoj jezik onim nazivom kojim on to želi. Uostalom, srpskohrvatski je bio jezik vrlo uskoga kruga političke elite, svojevrsna *lingua franca* poput latinskoga jezika u Rimskom Carstvu, dok se u praksi govorio hrvatski i najčešće tako i imenovao u neslužbenoj komunikaciji.

Na koncu, ako se usporede oba jezika, hrvatski i srpski jezik, prema navedenim kriterijima jezičnoga identiteta, može se zaključiti da u svakom od kriterija postoji određen stupanj različitosti hrvatskoga i srpskoga jezika, što upućuje na teorijsku spoznaju da su to dva entiteta, dva jezika kako ih većina njihovih govornika doživljava. Prva različitost nalazi se u činjenici da je unatoč genetskomu kriteriju prema kojemu su oba jezika nastala iz istoga izvora i koji je doveo do neslučenih pomutnja u razumijevanju identiteta dvaju sustava, njihov odvojeni razvoj doveo do određenih jezičnih strukturalnih razlika (kolike su, bile male ili ne bile, one ipak postoje). Također, razlike u razvoju pridonijele su i vremenski odvojenim počecima standardizacijskih putova svakoga jezika (odmak od 250 godina!). Standardizacija je ujedno lingvistička, socijalna, ali i politička kategorija zajednice koja govori određenim jezikom. Različite zajednice na različit način provode standardizaciju koja se očituje kroz "(...) kodifikaciju, čiji su rezultat konkretni pisani normativni priručnici (pravopis, pravogovor, normativna gramatika, normativni rječnik), a oni su također u našem slučaju različiti" (Pranjeković 2004: 185). Ostaju još dva kriterija, vrijednosni kriterij koji je definitivno jednoznačan i prema kojemu govornici obaju jezika smatraju da su zasebni te kriterij razumljivosti za koji većina hrvatskih jezikoslovaca drži da kao znanstveni argument nije dostatan, pa čak i upitan. "Međusobna je razumljivost, ako uopće, tek jedno od mjerila čiju skupnu primjenu neki jezikoslovci predlažu u spomenutu svrhu" (Grčević 2002: 226). Većina se javnosti slaže, kao i Tafra i Košutar (2008), s tvrdnjom kako su oba jezika razumljiva i slična, "ali kako komu" (2008: 192), aludirajući pritom na mnoštvo razlikovnih rječnika koji su trebali dokazati da su srpski i hrvatski dva jezika, a da autori pritom nisu svjesni da se u takvim slučajevima ne objavljuju razlikovnici, nego se objavljuju dvojezičnici. Ne može se prijeći preko činjenice da je opreka "naš" i "tuđi" jezik nadvladala jezikoslovne argumente, a razlog leži u predugom tabuiranju tema o hrvatskom jeziku koje je samo ojačalo nacionalno identificiranje jezikom.

Prema metodologiji jezikoslovaca kojima je mjerilo “ako se razumijemo, govorimo istim jezikom”, odnosno “ako se ne razumijemo, govorimo različitim jezicima”, provedeno je istraživanje da bi se vidjelo koliki je stupanj razumljivosti srpskoga jezika u hrvatskih govornika.

4. Istraživanje

Cilj je istraživanja bio utvrditi je li razumljivost između hrvatskoga i srpskoga jezika velika da bi bila dokazom kojim bi se hrvatski i srpski smatrali istim jezikom. Istraživanje je provedeno u razdoblju od 4. do 11. travnja 2007. među učenicima završnih razreda zagrebačkih srednjih škola triju gimnazija i triju četverogodišnjih strukovnih škola kako bi se dobila što različitija obrazovna struktura ispitanika. Ispitanici su, dakle, rođeni u samostalnoj Hrvatskoj i u svom obrazovanju nisu imali priliku sretati se sa srpskim jezikom.

4.1. Opis uzorka

Uzorak se sastoji od 198 ispitanika, 102 mladića i 96 djevojaka. Omjer je ispitanika prema spolu 52 % muških i 48 % ženskih ispitanika. To je skupina ispitanika koju čine rođeni 1988. (74 %), 1989. (22 %) i 1987. (3 %). Od toga je 82 % ispitanika rođeno u Zagrebu, 11 % izvan Hrvatske te 6 % izvan Zagreba. Većina je ispitanika završila osnovnu školu u Zagrebu (81 %), u Zagrebačkoj županiji (10 %) te u drugim županijama i izvan Hrvatske (9 %). Opći uspjeh koji je postignut u prethodnom razredu jest sljedeći: 20 % odličnih, 42 % vrlo dobrih, 36 % dobrih te 2 % dovoljnih.

S obzirom na to da se u anketi ispituje znanje iz hrvatskoga jezika, uspjeh koji su ispitanici postigli iz hrvatskoga jezika jest sljedeći: 32 % odličnih, 31 % vrlo dobrih, 25 % dobrih i 12 % dovoljnih. Hrvatski je prema odgovorima istodobno na popisu najomiljenijih, ali i najomraženijih predmeta.

Ispitanicima za osobno informiranje služi uglavnom TV (77 %), dnevne tiskovine (69 %), internet (68 %). Najviše slušaju domaću glazbu (43 %), “narodnjake” (38 %), *rock & roll* i sve s top lista (29 %). Više čitaju beletristiku (51 %) nego publicistiku (18 %).

4.2. Metoda istraživanja

Metoda primijenjena u istraživanju jest anketa koja sadržava četiri pitanja. Pitanja su formulirana s naglaskom na leksičke i sintaktičke razlike između dvaju jezika. Prvim se zadatkom nastojalo pokazati koliko ispita-

nici prepoznaju strane elemente u vlastitom jeziku te mogu li iz konteksta razumjeti značenje njima nepoznatih riječi. Drugi i treći zadatak zadaci su prevodenja, dok se četvrti zadatak odnosi na sintaksu.

4.3. Primjeri zadataka

U prvom pitanju zadatak je bio prepoznati u tekstu srpsku riječ i prevesti ju na hrvatski jezik. Tekst je tematski primjeren ispitanicima, a izgledao je ovako:

Sigurno ste već mnogo puta čuli izjave poput: “Ove sam traperice platila samo hiljadu kuna, stvarno sam imala sreće da su imali moj broj!” ili pak: “Skijanje na Sljemenu?! Mislim da neće ići. Samo Švajcarska dolazi u obzir!” Takvih “Luka i Borna” puno je oko vas, a nije valjda da i vi želite ostaviti utisak poput njih, ispraznih snobića kojima je najvažnija stvar na svijetu imati nešto bolje i skuplje od ostalih i, naravno, imati to uvijek prvi?

Novac, osim što ne jamči sreću, ne jamči ni dobar ukus. Vodeći se već spomenutim argumentom da je dobar ukus uvjetovan količinom novca, svi bogati ljudi bili bi ukusno odjeveni.

Biti snob ne znači nužno imati puno novaca. Snobovi mogu biti i ljudi čije financijsko stanje nije ništa bolje od onog tvojih roditelja.

Unatoč tome, kupovat će skupe stvari po “najnovijoj modi”, Gucci tašne, izbljedele farmerke, izlaziti na mjesta “koja su, ono, totalno in”, na igranke i žurke, juriti skupocjenim kolima kroz gust saobraćaj, živjeti po svom, jesti kašikama i viljuškama po finim restoranima, piti iz kineskih šolja, nositi braon jer je ovu sezonu u modi, spavati na svilenim čaršavima i pohađati satove pilatesa u najskupljem centru u gradu jer “tako to sigurno radi i Madonna”, imati kuće na sprat, odlaziti u pozorište jednom sedmično.

Snobizam ne znači samo odnos prema materijalnim stvarima, tu su i osobe koje po njihovim kriterijima nisu dovoljno zanimljive da bi im se obratili, a kamoli se s njima družili. Koliko je takvo ponašanje površno i, uostalom, nepristojno, vjerovatno znate i sami.

U drugom zadatku ispitanici su trebali prevesti hrvatske riječi na srpski jezik. To su bile sljedeće riječi:

• Dimnjak	• Ljestve
• Kino	• Riža
• Liječnik	• Ručnik
• Sramota	• Val
• Tržnica	• Željezo

U trećem zadatku ispitanici su trebali prevesti srpske riječi na hrvatski jezik. To su bile sljedeće riječi:

• Čulo	• Učesnik
• Drum	• Sirće
• Džak	• Sunder
• Mermer	• Supa
• Patos	• Šargarepa

I u zadnjem, četvrtom zadatku ispitanici su trebali prepoznati srpska sintaktička obilježja u sljedećim rečenicama:

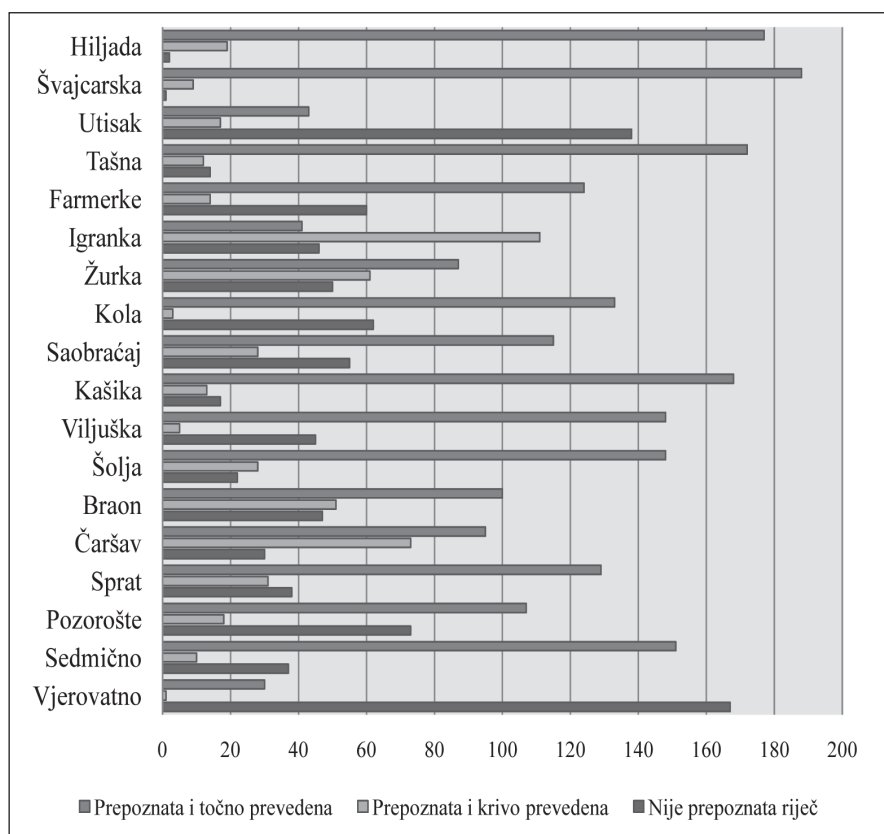
- 1) *Naređenje od časnika treba da se sprovede.*
- 2) *Volio bih znati hoće li večeras doći.*
- 3) *Mogu da vam kažem da će padati kiša.*
- 4) *Volio bih da znam da li će da dođe.*
- 5) *Pojedini političari vodili bi politiku po načelu "General poslije bitke".*
- 6) *Stupih u hrvatsku vojsku čim se zaratilo.*
- 7) *Osjećam potrebu da ga posjetim.*
- 8) *Neka gospodin uđe.*
- 9) *Mi ćemo da ih posjetimo.*
- 10) *Čini se da su mnogi, nakon svega, shvatili problem.*

5. Rezultati

Pri obradi podataka primijenjena je metoda deskriptivne statistike.

5.1. Analiza 1. zadatka

Prema rezultatima u prikazanoj tablici može se vidjeti koje su to riječi ispitanici prepoznali kao srpske riječi (*Švajcarska, tašna, farmerke, kola, saobraćaj, kašika, viljuška, šolja, braon, sprat, pozorište i sedmično*) u tekstu. Prepoznali su da te riječi nisu dio njihova jezičnoga korpusa.

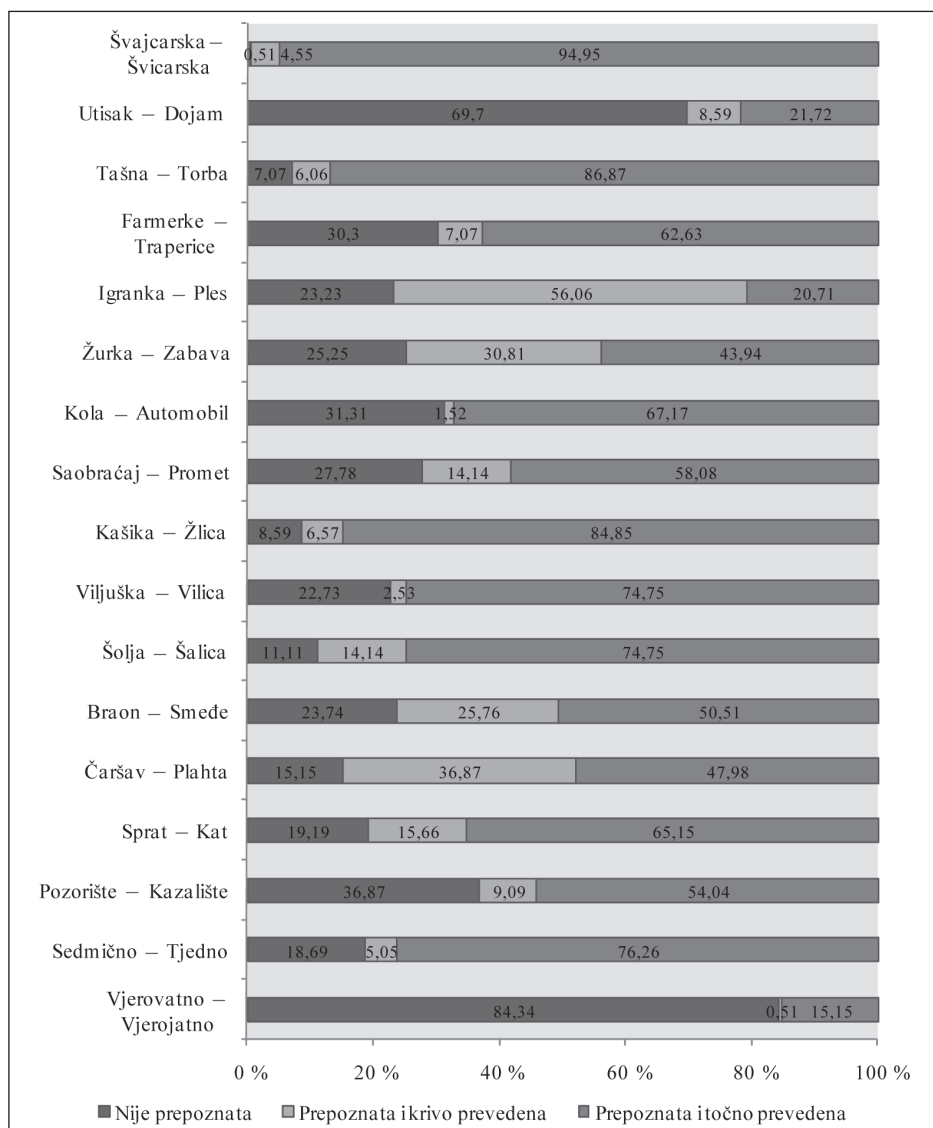

Slika 1. Grafički prikaz frekvencija prepoznatih riječi iz teksta

Razlog zašto su ostvarili relativno dobar rezultat valja tražiti u tome što su to riječi iz općega leksika pa su se mogle čuti češće no druge jer se primjerice pojedine od tih riječi upotrebljavaju u Slavoniji na dijalektnoj razgovornoj razini (*viljuška*, *kašika* ...).

Kada se govori o prijevodu tih riječi, neke od njih imale su razne prijevode. Tako je *tašna* prevedena kao *cipele*, *odjevni predmet* (2)⁷, *majica* i *odjeća*. *Farmerke* su prevedene kao *naočale*. *Saobraćaj* je preveden kao *sudar*, *nesreća* (14), *prometna nesreća* (4) i *gužva* (2). Prva tri netočna i negativna prijevoda riječi *saobraćaj* vjerojatno su proizašla od riječi *saobraćajka* koja je vrlo česta u razgovornom jeziku, no ispitanicima nepoznata ishodišna riječ koja je bila dio srpskohrvatskoga jezika. *Šolja* je prevedena kao *čaša* (12) te kao *zdjela* i *posuda* (3). Međutim, riječi poput *utisak* i *vjerovatno* nisu prepoznate kao strane riječi, što pokazuje da su te dvije riječi i dalje dobro

⁷ Broj krivih prijevoda.

Slika 2. Prikaz postotaka prepoznatih riječi iz teksta

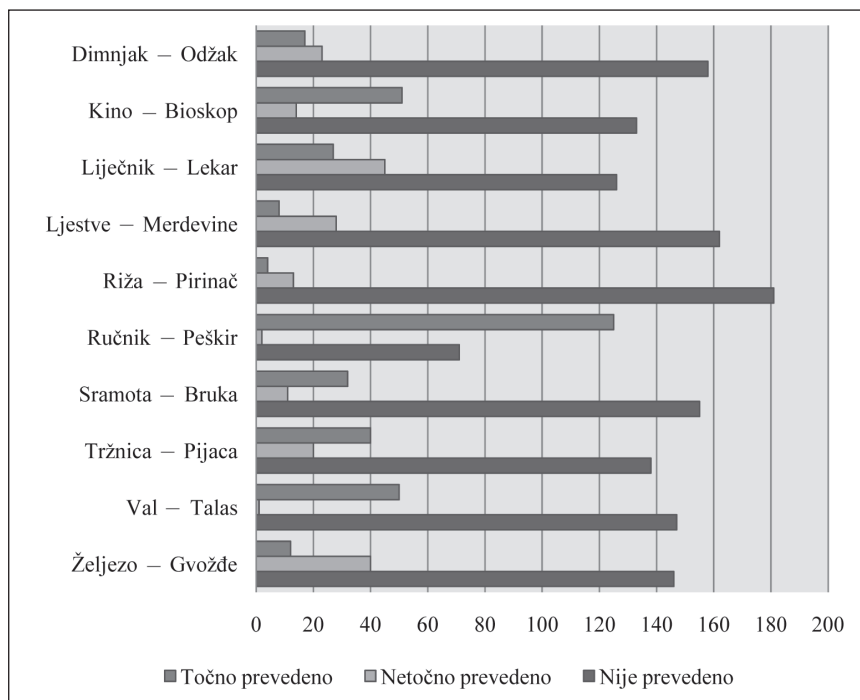
uklopljene u hrvatski leksički fond. Ono malo ispitanika koji su ih prepoznali dali su loše prijevode. Tako je *utisak* preveden kao *otisak* (6), *utjecaj* (2), *trag* (3), *odraz*, *odražaj*, *pritisak* i *uvjerenje*. Primjer za razliku fonema *v/j* u *vjerovatno/vjerojatno* između srpskoga i hrvatskoga ostao je nezapažen. Najlošije su prošle riječi *igranka*, *žurka* i *čaršav* koje su prepoznate, ali krivo prevedene. *Igranka* je slobodnim prijevodom postala *zabava* (56), *kolo*, *cajke*, *igra* (2), *klub* (2) i *disko*. *Žurka* je prevedena kao *disko*, *ples* (3), *gužva*,

kafić, klub, tehno i juriti. Čaršav je tako preveden kao *čarapa* (2), *posteljina, krevet, svila i jastuk* (5). Zanimljivo je vidjeti asocijacije koje su kod nekih ispitanika bliske točnomu prijevodu, ali netočne, dok kod drugih isti leksemi ne upućuju na bilo kakvo razumijevanje srpskih riječi. Također je zanimljivo da je čak 89,39 % ispitanika izdvojilo riječ *hiljada* kao srpsku riječ i prevelo je *tisućom*, što je vjerojatno izazvano utjecajem nekritičnoga proskribiranja posljednjih godina svih onih riječi koje podsjećaju na vezu sa srpskim, zanemarujući njihovu stilsku i praktičnu uporabu u hrvatskom jeziku.

Ako se pogleda prema postocima, 12 je riječi prepoznato i točno prevedeno preko 50 %, što čini 70 % od ukupnoga broja riječi. Međutim, od toga su samo 4 riječi (*Švajcarska* 94,95 %, *tašna* 86,87 %, *kašika* 84,85 %, *sedmično* 76,26 %) prepoznate i točno prevedene preko 75 %, koliko se smatra uvjetom da se za dva idioma na temelju razumljivosti može tvrditi da su isti jezik.

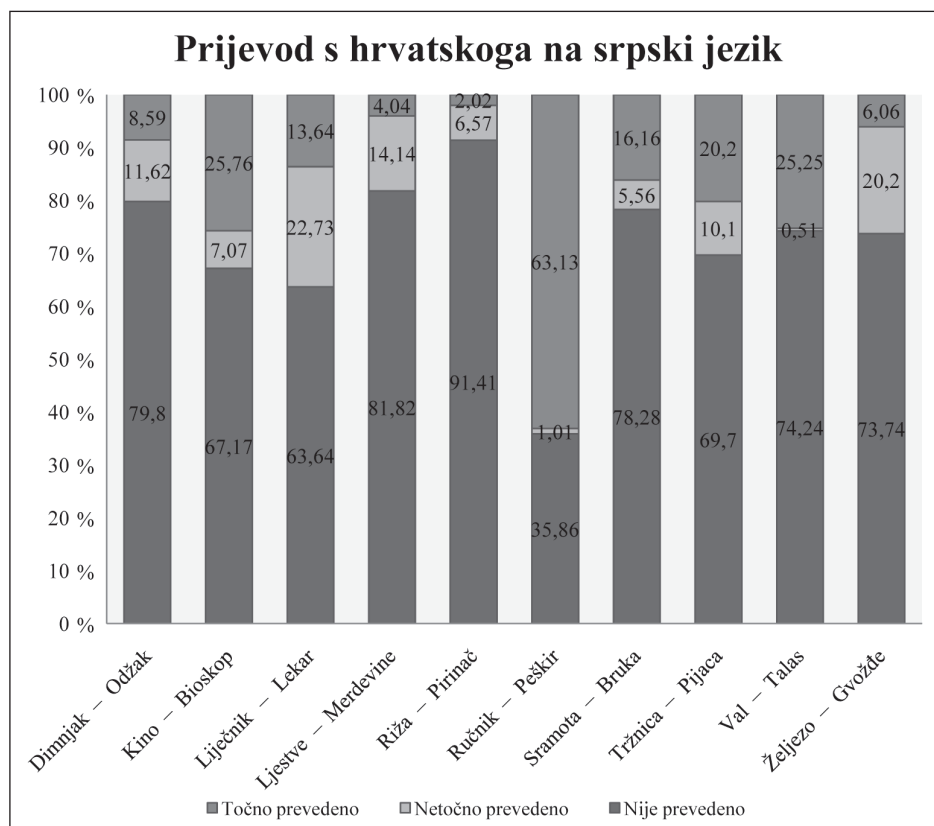
Pretpostavka je bila da će kontekst biti pomoćno sredstvo koje će omogućiti lakši prijevod i veće razumijevanje nepoznatih riječi. Ponuđeni leksemi u tekstu iz općega su leksika koji se mogu čuti u glazbi koju slušaju ispitanici (čak ih 38 % sluša “narodnjake”).

5.2. Analiza 2. zadatka

Slika 3. Grafički prikaz frekvencija prijevoda s hrvatskoga na srpski jezik

U drugom zadatku rezultati prijevoda s hrvatskoga na srpski jezik pokazali su se vrlo slabi. Ispitanici su u većem broju znali točno prevesti jedino *ručnik*, vjerojatno zato što se *peškir* (63,13 %) upotrebljava u mjesnim govorima u Dalmaciji i Slavoniji. Od ostalih riječi malo uspješnije prevedene su riječi *kino* (25,76 %) i *val* (25,25 %), iako postotno nisko jer jedva čine tek četvrtinu ispitivane populacije koja ih je znala prevesti. Riječ *tržnica* prevelo je tek 20,2 % ispitanika, ostale su riječi ostale u velikoj mjeri neprevedene. Najteža je riječ koja je ostala neprevedena *riža* (91,41 %). Samo je 2,02 % ispitanika znalo točno prevesti. Čak 60 % ispitivane populacije nije se upuštalo u prijevod te je 9 riječi ostavilo neprevedeno. Najviše netočnih prijevoda ostvarile su riječi *liječnik* (22,73 %, koja je prevedena kao *lečnik* i *doktor*) i *željezo* (20,2 % prevedeno kao *železo*).

Slika 4. Prikaz postotaka prijevoda s hrvatskoga na srpski jezik

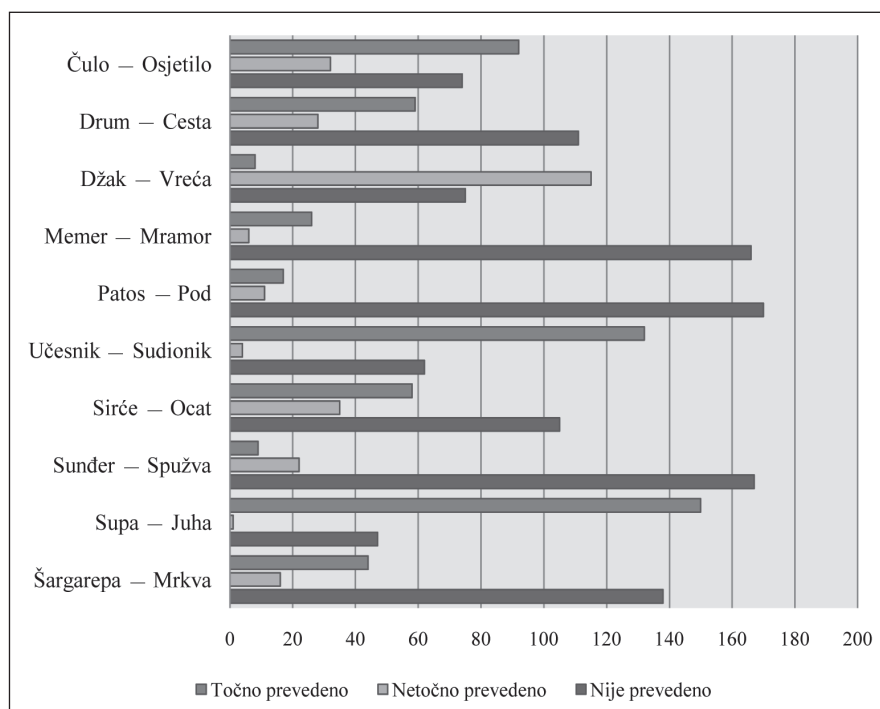
Netočne prijevode ostvarile su sljedeće riječi (u zagradama su neki od primjera): *dimnjak* (*čimnik, čadar*), *kino* (*pozorište, teatar*), *ljestve* (*lestve, lojtre, štenge, skale, taraba*), *riža* (*pindur, ričet*), *tržnica* (*vašar, market/plac*,

buvljak). Prijevodni ekvivalenti pokazuju da su ispitanici svjesni da se srpski zasniva na ekavskom izgovoru staroga fonema jata pa su onda i prijevodi u skladu s tim (*lečnik*, *lestve*, *železo*). Opet je primjetna asocijativna veza s ponuđenim riječima i prijevodima, ali je ona netočna. Zanimljiva je tvorba *čimnik*, vjerojatno prema eng. *chimney*, kao i različite jednakovrijednice za riječ *tržnica* koje imaju svaka drugo značenje.

5.3. Analiza 3. zadatka

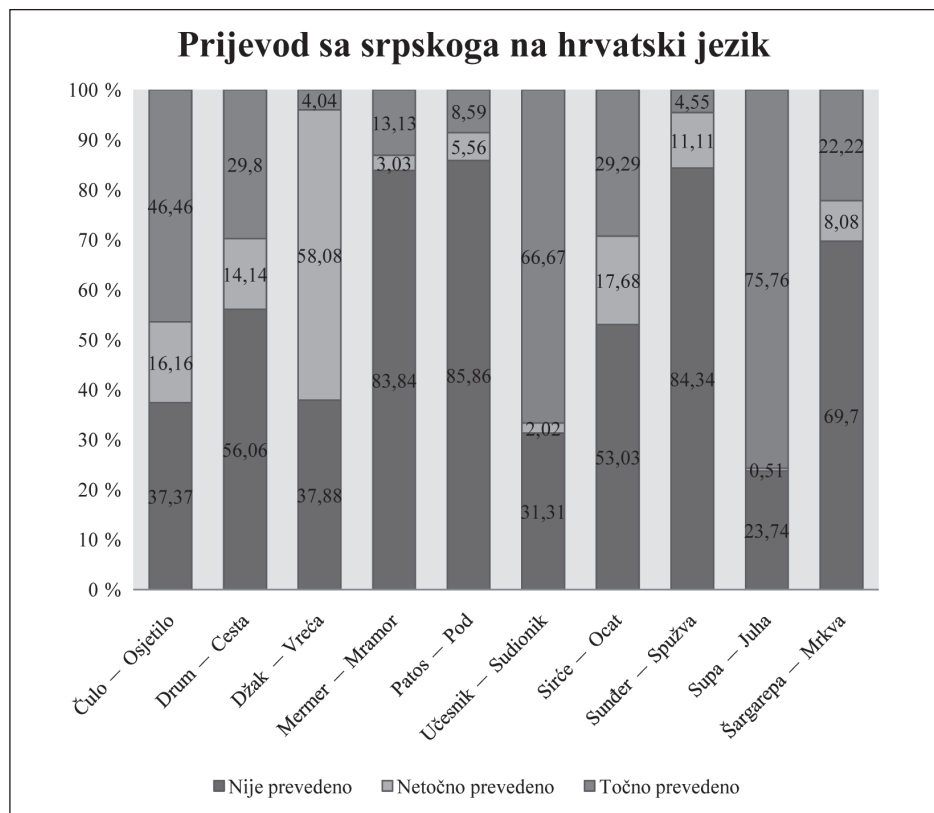
Prijevod sa srpskoga na hrvatski jezik ispitanicima je također išao prilično slabo. Prema prikazu frekvencija čak je više od 100 ispitanika, što čini više od 50 % populacije, ostavilo 6 riječi neprevedeno, što upućuje na nepoznavanje srpskoga vokabulara. Nepoznate su riječi *drum*, *mermer*, *patoš*, *sirće*, *sunder* i *šargarepa*.

Jedino su dvije riječi *supa* i *učesnik* prevedene s visokim postotkom koji iznosi 75,76 % i 66,67 %. Činjenica je da se *učesnik* još prilično koristi, iako postoji hrvatska jednakovrijednica *sudionik* pa zbog toga je ta riječ još uvijek dio hrvatskoga leksika u nekim funkcionalnim stilovima. Teško je povjerovati da netko od ispitanika kod kuće jede *supu* pa se ovdje radi o poznavanju srpskoga leksema ili o utjecaju engleske riječi *soup*.

Slika 5. Grafički prikaz frekvencija prijevoda sa srpskoga na hrvatski jezik

Relativno je uspješno prevedeno *čulo* sa 46,46 %, dok su ostale riječi prevedene s postotkom manjim od 30 %. To su *drum* s 29,8 %, *sirće* s 29,29 % i *šargarepa* s 22,22 %. Zanimljivo je da čak 69,70 % ispitanika nije znalo što je *šargarepa*. Od onih koji su mislili da znaju 8,08 % smjestilo je *šargarepu* u povrće ili prevelo je kao šećernu repu. Najviše su problema ispitanicima zadale riječi *mermer*, *patos* i *sunder*. Čak 83,84 %, 85,86 % i 84,34 % ispitanika nije ih prevelo. Problem je zadala i riječ *džak* koju je čak 58,08 % ispitanika krivo prevelo kao *učenik*. Je li ovdje riječ o brzopletosti ili neusvojenosti ispravnoga pisanja fonema /dž/ i /đ/

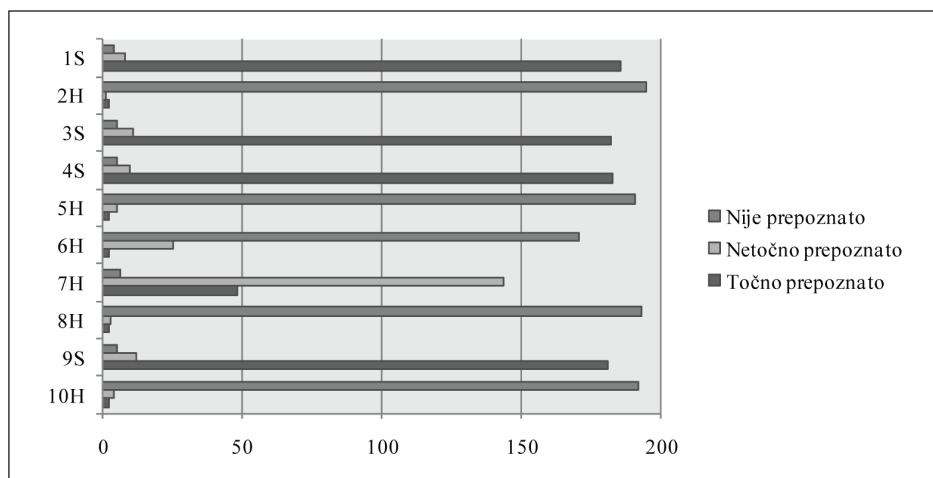

Slika 6. Prikaz postotaka prijevoda sa srpskoga na hrvatski jezik

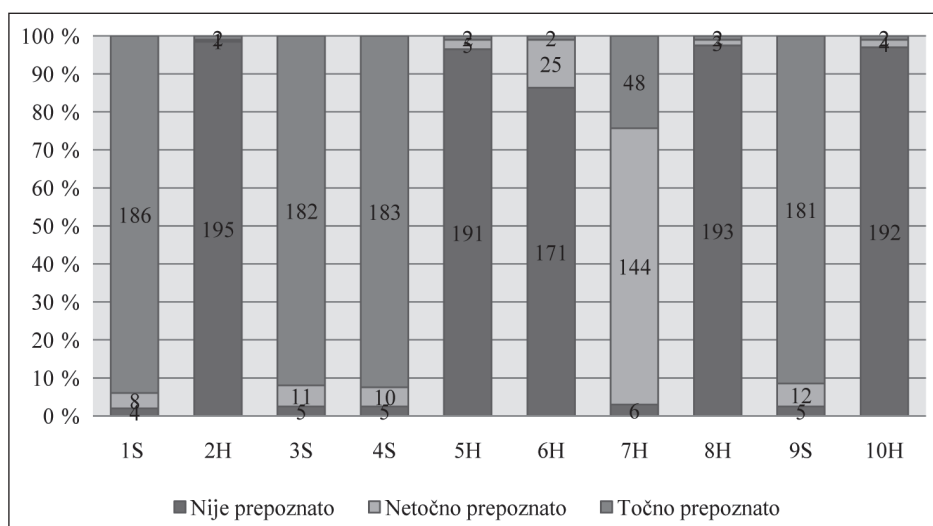
koji učenicima često zadaju muke, ne može se sa sigurnošću tvrditi. Samo je 4 % ispitanika znalo da je riječ o vreći. *Sirće* je kod 17,68 % ispitanika značilo *sir*, *sirutka* i dr. Također je riječ *čulo* pri prijevodu zadavala muke jer je dosta pogrešnih prijevoda; 16,16 % ispitanika mislilo je da je riječ o sluhu, uhu ili osjećaju.

5.4. Analiza 4. zadatka

U zadnjem zadatku provjeravalo se mogu li ispitanici uočiti drugačiju sintaksu rečenice od hrvatske. Prema rezultatima vidljivo je da je ovaj zadatak najbolje riješen jer su ispitanici prepoznali u sve četiri rečenice drugačiju konstrukciju. Jedino je u sedmoj rečenici pretjeranim izbacivanjem veznika *da* zanemareno postojanje namjernih rečenica. Može se reći da je ovaj zadatak najbolje riješen.

Slika 7. Prikaz frekvencija prepoznatih srpskih sintatičkih konstrukcija

Slika 8. Prikaz postotaka prepoznatih srpskih sintatičkih konstrukcija

6. Zaključak

Stupanj razumljivosti srpskoga jezika u ovom istraživanju pokazao je vrlo niske rezultate. Ako se uzme u obzir da gotovo 2/3 (63 %) ispitanika ima odličan i vrlo dobar iz hrvatskoga jezika, može se tvrditi da su dobri poznavatelji hrvatskoga jezika. Tomu u prilog ide činjenica da su u prvom zadatku jako dobro uočili riječi koje smatraju da ne pripadaju hrvatskomu jeziku. Čak su uspjeli i riječ *hiljada* prepoznati kao nehrvatsku, iako ona to nije jer je još živa u mjesnim govorima i u razgovornom jeziku. Očito je to utjecaj jezikoslovne klime koja je vladala devedestih kada su se sve potencijalno srpske riječi zamjenjivane hrvatskim riječima ili sve one riječi kojima se služila lijeva politička opcija nekoć bilo da je riječ o hrvatskoj riječi ili da nije. Ispitanici su znali, dakle, prepoznati lekseme koji ne pripadaju hrvatskomu leksiku, ali nisu znali odrediti njihovo značenje. Tako je 74 % ispitanika prepoznalo srpske riječi u tekstu, a od toga je 14 % mislilo da razumije riječi i netočno prevelo. Dakle, samo je 60 % populacije prepoznalo i točno prevelo riječi iz teksta.

Tablica 1. Prikaz ukupnih prijevoda prosječnih vrijednosti i standardnih devijacija

	Točno prevedeno		Netočno prevedeno		Nije prevedeno	
	%	standardna devijacija	%	standardna devijacija	%	standardna devijacija
hrvatski –> srpski	18,59	16,94	9,95	7,04	71,56	14,08
srpski –> hrvatski	30,05	24,15	13,63	15,87	56,13	22,34

U zadacima prevođenja 60 % riječi oko 70 % populacije uopće nije prevelo s hrvatskoga na srpski. Pojedinačne je riječi s hrvatskoga na srpski u prosjeku točno prevelo ukupno 18,59 % ispitanika, a zbog velike razlike u točnosti prevođenja pojedinačnih riječi standardna devijacija iznosi čak 16,94. Netočan je prijevod dalo prosječno 9,95 % ispitanika sa standardnom devijacijom od 7,42, dok uopće nije prevedeno prosječno 71,56 % sa standardnom devijacijom od 14,08.

S druge strane, u obratnom smjeru pojedinačne je riječi sa srpskoga na hrvatski u prosjeku točno prevelo samo 30,05 % ispitanika pa zbog velike razlike u točnosti prevođenja pojedinačnih riječi standardna devijacija iznosi čak 25,46. Netočno je prevedeno sa srpskoga na hrvatski 13,63 %, odnosno standardna devijacija iznosi 15,87. Ostalo je neprevedeno u prosjeku 56,13 % i visoke standardne devijacije od 22,34.

Usporedimo li oba prijevoda, možemo primijetiti da je ostalo neprevedeno u prosjeku više od 50 % riječi. Istraživanje pokazuje da je teži zadatak bio prijevod na srpski nego obratno. Taj podatak upućuje na nepoznavanje srpskoga leksika unatoč dostupnosti srpskih tekstova, osobito preko interneta, glazbe, filmova. Pri prevođenju lakši je posao bio prevođenje na hrvatski čak za 11, 46 % nego na srpski, ali su zato veće pogreške netočnih prijevoda nego pri prijevodu na srpski. Lakše je prevoditi na materinski jezik (koji se bolje poznaje) jer je za prijevod na strani jezik očito potrebna veća jezična kompetencija prevoditelja.

Opisano istraživanje provedeno je na uzorku mladih ljudi koji su tek rođeni krajem osamdesetih, a koji su od svojega prvoga školskoga dana učili hrvatski jezik. Kriva je pretpostavka da oni poznaju srpski jezik u jednakoj ili barem sličnoj mjeri kao i starije generacije. Međutim, oni nisu trebali učiti drugo pismo ćirilicu, nisu trebali učiti hrvatski i srpski jezik pa je jasno da je prisutna razlika u njihovu znanju jezika i jezika starijih generacija. Možda i nije čudno da današnji naraštaji ne znaju srpske riječi kad su okolnosti takve da se od njih to i ne očekuje. Koliko oni poznaju srpski jezik, sasvim je dovoljno za njihove potrebe da ga mogu okarakterizirati kao strani jezik, da mogu pogledati film, upitati za smjer na ulici i sl. Životne im situacije ne nameću poznavanje srpskoga na nekoj višoj razini pa će u budućnosti samo rasti stupanj nerazumljivosti. Odnos prema srpskomu jeziku današnjih srednjoškolaca isti je kao i prema mađarskomu, slovenskomu ili bilo kojemu – drugomu jeziku. Oni i ne postavljaju pitanje srodnosti i razumljivosti. Nezainteresiranost za srpski i apolitičnost (u smislu orijentacije na svoje, bez upletanja u susjedne jezike) dobar je put k nastavku normalnih razvojnih putova dvaju jezika. Kriterij razumijevanja ovdje je pokazao nerazumijevanje. Tek je okvirno, kako pokazuje anketa, gledajući u rasponu 19–30 %, srpskih riječi poznato mladima. Je li to dovoljan postotak za tvrdnju da je kriterij razumljivosti relevantan za postojanje jednoga jezika? Sigurno nije. Jasno je da je ovo istraživanje provedeno na malom uzorku i s malim brojem primjera, ali i ono je dalo rezultate za određene zaključke. Bilo bi svakako zanimljivo ponoviti isto istraživanje na sličnoj populaciji nakon nekoliko godina. Već je prošla dvadest i jedna godina otkako u Hrvatskoj nema službenoga srpsko-hrvatskoga jezika, a s vremenskim odmakom srpskoga će biti još i manje, razumjet će se srpski samo onoliko koliko to bude potreba novih naraštaja, što je sasvim legitiman slijed događaja nakon turbulentnoga doba konvergentnih silnica, više politički nego lingvistički uvjetovanih, između srpskoga i hrvatskoga jezika.

Literatura

- Bugarski, Ranko. 2002. *Lica jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Crystal, David. 1998. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dixon, Robert. 1997. *The Rise and Fall of Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granić, Jagoda. 2009. Gramatemi kao distinktivna obilježja bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika. U: *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen Grammatik*. Branko Tošović, ur. Graz.
- Grčević, Mario. 2002. O suvremenom serbokroatizmu hrvatskoga podrijetla. *Republika* 7–9: 219–235.
- Gvozdanović, Jadranka. 2010. Jezik i kulturni identitet Hrvata. *Kroatologija* 1: 39–56.
- Huntington, Samuel P. 2007. *Tko smo mi? Izazovi nacionalnom identitetu*. Zagreb: Izvori.
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: FDV, Knjižna zbirka Teorija in praksa.
- Kapović, Mate. 2010. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Katičić, Radoslav. 1992. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Pranjeković, Ivo. 2004. Prevaziđeni srpskohrvatski Snježane Kordić. *Književna republika* II (1–2): 183–191.
- Skoko, Božo. 2009. *Država kao brand*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Škiljan, Dubravko. 2002. *Govor nacije*. Zagreb: Golden marketing.
- Tafra, Branka, Petra Košutar. 2008. Razgraničavanje jezičnih entiteta na osnovi modela (ne)identičnosti. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 43: 177–206.

Intelligibility as a Criterion for Determining Linguistic Identity

People have long sought the meaning and explanation of various aspects of their identity in attempting to answer life's important questions. The issue of linguistic identity as bearer of cultural and social values has been the subject of many discussions. There is no universally applicable classification of the number of languages, as the models which are commonly used range from the unique identity model and its main forms – typological, genealogical and value-related, to the complex identity model that includes even the smallest differences between any two languages.

The focus of the paper is on the criterion of intelligibility, which has recently been very often used in linguistics, particularly when analyzing differences between Croatian and Serbian, with the aim to prove a high level of mutual intelligibility between the two and consequently, the existence of a single language, Serbo-Croatian. To dispute this conclusion, we conducted a study on how well the Serbian language is understood among the Croatian secondary school population. The questions we asked focused on the lexical level because vocabulary is the core instrument of every language. We found that this population has a poor understanding of the meaning of lexemes in Serbian, but a good recognition of the lexemes which are not part of the Croatian lexical corpus.

Key words: identity, linguistic identity, criterion of intelligibility